

Драгослав Јанковић, *СРПСКА ДРЖАВА ПРВОГ УСТАНКА*, „Нолит”, Београд, стр. 290

Историјски догађаји који представљају прекретнице у животу једног народа по правилу стичу богату библиографију, од мемоарске грађе, записа савременика, домаћих и страних докумената до научних студија и расправа. Упркос том обиљу, реч је најчешће о радовима општег карактера у којима се целовито описују догађаји али недостају продубљене расправе о појединим важним догађајима или појавама. То важи и за радове из српске историје XIX века, нарочито о времену устанака против Турака 1804. и 1815. године. Расправа професора Драгослава Јанковића о српској држави првог устанка представља покушај да се попуни та празнина. Иако тематски обухвата читаво раздобље српске борбе од краја XVIII века до 1815. она се усредсређује на једно изузетно важно питање постанка и изградње српске државе у доба првог устанка.

Већ на самом почетку дела је очигледна тежња писца да на значај питања о коме расправља укаже и изузетно богатом библиографијом од средине XIX века и модерног схватања Стојана Новаковића до наших дана. Томе је приступио крајње објективно, не дисквалификујући поједине писце или радове а хвалећи друге у зависности од садржине, значаја или схватања. Захваљујући оваквом приступу расправа добија у својој уверљивости и подстиче на нова истраживања.

Посматрајући шире борбу Срба у XIX веку писац полази од догађаја с краја XVIII века (Кочина крајина 1788-1791) и повезује их са збивањима у Београдском пашалуку почетком XIX века (смрт везира Хаџи-Мустафе 1801). По мишљењу писца тада почиње организована борба српског народа против турског зулума (власти дахија и јаничара) која ће свој врхунац достићи дизањем буне 1804. године. Од тада почиње „антитурска револуција” а не само, како су многи сматрали, „буна на дахије”. Та антитурска, српска револуција има по мишљењу писца три периода: 1804-1805/6, 1806-1808. и 1808-1812.

Говорећи о сваком периоду и износећи најважније сукобе, писац тежиште ставља на покушаје стварања државне власти и изградње српске државе. Њихове правне елементе он види у Народној скупштини (Остружница 1804), рушењу турских локалних власти и давању одређене власти домаћим кнезовима по нахијама. Даљи корак представља установљење Правитељствујушћег совјета као највишег органа власти и повезано с њим почетак одређивања односа Совјета и Војска, свакако почетак модерног одвајања законодавне од извршне власти. У томе је зачетак будућег концепта о организацији српске државе. По мишљењу писца, то је био пре-

ломни моменат у изградњи државне заједнице Срба на почетку XIX века. У то време почиње да се осећа утицај Срба из Аустрије (Војводине) и Русије.

Ово је важно за разумевање уставног развитка у устаничкој Србији. Руски утицај је био врло јак па се зато пажња посвећује доласку првих емисара (Угричића, Паулучија, Родофиникина). Тим утицајем се објашњава теза о стварању српске државе по руском узору, не искључујући могућност да Србија постане и руска губернија. У таквим околностима посебан значај добијају сукоби између Војда, појединих устаничких вођа и чланова Совјета. Отуда први сукоби око власти у устаничкој Србији представљају борбу за јачање сопственог положаја и тиме обезбеђење положаја у будућој подели власти. Није случајно да се то дешавало у време покушаја Русије да од Турске изнуди признање српске државности. То је убрзо прекинуто обнављањем руско-турског рата 1809, који ће трајати до 1812. године. У том сукобу ће Срби активно суделовати али због тога неће престати сукоби око власти. Значајна је тежња да се све решава законитим путем. Ту поставку писац документује доношењем закона, променама у Совјету и образовањем Савета попечитеља (владе коју сачињавају министри). Врхунац тог процеса је представљала Скупштина у Београду 1811. на којој је Карађорђе проглашен за Врховног војда а Србији дарован Уставни акт. Писац се детаљно бави овим последњим догађајима, указујући на значај докумената како за Карађорђа тако и за српски народ и будућу српску државу. При том нису пренебрегнути ни отпори у разним видовима као што су били супротстављање домаћих кнезова, па чак и мешање изасланика других држава — Русије, Аустрије и Француске (при чему се уплитање две последње државе приписује личним потезима Карађорђа у циљу јачања сопственог положаја).

Следећи хронологију догађаја писац се посебно задржава на Букурешком миру 1812. и догађајима који ће из њега произићи, од српског незадовољства одредбама члана VIII, преко покушаја непосредних преговора са Турција 1812/13, до коначног војног слома крајем лета 1813. Неславан завршетак оружане борбе је утицао да оцена Букурешког уговора буде неповољнија него што је објективно требало да буде. Зато се писац труди да укаже на вредност тог документа као основа за будуће уређење правног положаја Србије у XIX веку. На њега ће се позивати у свим каснијим обраћањима великим силама, од Бечког конгреса до Акерманске и Једренске конференције мира.

Завршно поглавље је посвећено праву и правном животу у устаничкој Србији. Изложени су извори домаћег права, како писаног тако и обичајног, организација судства и покушаји изградње

потпуног домаћег правног поретка, без икаквог везивања за ранији турски систем или ослонац на правне системе других држава (пре свега или искључиво Аустрије и Русије).

Као и свака студија која доноси доста нових података, али и доста општепознатих појединости, тако и ова има закључке који представљају резиме битних карактеристика борбе српских устаника: тежња за државноправним устројством, зависност од међудржавних односа у Европи на почетку XIX века, карактер српске државе првог устанка и односи између појединих слојева српског друштва (кнезови — народ — црква — Срби досељеници). Мноштво тих односа ствара мозаик противречности у Србији, због којих борба за државност има како светле тако и тамне стране.

Све то више од једног века изазива стално интересовање истраживача, међу које се сврстао и професор Јанковић. При том је већа пажња посвећена карактеру првог устанка него самој државности устаничке Србије. Али и када се расправља о државности најчешће или скоро искључиво се има у виду унутрашња организација државне власти а скоро потпуно су занемарени односи са спољним светом. Књига Д. Јанковића зато представља мали корак напред колико указује не само на духовне везе (утицаје) тога времена већ и на поједине облике непосредних веза устаника са другим државама. Ти су односи (сем са Турском, који су се најчешће састојали у преговарању) ограничени на везе и тражење подршке у Русији, Аустрији и Француској, али без изричитог формалног признања.

У погледу државности Јанковић прихвата данас преовлађујуће схватање по коме је међународно признање декларативне природе јер је довољно фактичко постојање, без обзира на стабилност и временско трајање. Основу за тај став налази у циљевима устаника, који су се на особен начин нашли укључени у решавање источног питања. Отуда су они били ако не субјекти међународног права онда сигурно субјекти међународних односа. На тај начин се прећутно одбацује, већ на почетку књиге наведено и код нас за сада усамљено гледиште Д. П. Ђетваја, да је Србија у доба Карађорђа била суверена држава (стр. 34). Са своје стране устаници су своју државу сматрали независном, не водећи рачуна шта о томе мисле друге државе чији ставови у том погледу нису били сасвим јасни и доследни, идући у пракси од непризнавања било каквог субјективитета до признања устаника или чак зараћене стране, макар то чиниле и у негативном виду (као одбијање сваке помоћи која би могла да се тумачи као мешање у сукоб устаника и Турске). У сваком случају ово питање ће још дуго привлачити пажњу истраживача.

Иако је књига објављена поводом стоосамдесетогодишњице првог устанка, она својом садржином превазилази свечарско обе-
лежаване јубилеја. То је систематско дело које представља синтезу
дугогодишњих истраживања о развоју српске револуције и једне
њене компоненте — изградње српске државе која ће бити самос-
тална у политичком, државноправном, међународном и сваком
другом погледу.

проф. др Мирослав Милојевић